

CRISI I RENOVACIÓ DE LA COMUNITAT

SALVADOR GINER. Professor de sociologia de la Universidad de Brunel (Londres).

*Ponència presentada a les Jornades Interdisciplinars "Comunitats Socials Adultes"
Barcelona, 1982*

1. Crisi del món modern i crisi de la comunitat

L'afirmació menys polèmica que podem fer sobre el nostre món és que està en crisi. Tots hi estem d'acord. Tothom ho sap. Tanmateix el nostre acord comença i s'acaba aquí. En el moment en què volem interpretar la crisi, establir el seu abast, dilucidar la seva direcció, cadascú dona respostes diferents. Hi ha pessimistes que veuen en la convulsió del món contemporani la fi d'un univers que, amb tots els seus defectes, és molt millor que no pas el que avui està sorgint. Hi ha optimistes que, persuadits per la força inevitable del progrés, hi veuen una transformació penosa, però alliberadora, que ens ha de portar a un món millor en tots els sentits. També hi ha els escèptics, que entenen tot això que passa com una vicissitud més en la complicada i mediocre història de la humanitat, només un altre punt baix en els seus múltiples i continus altibaixos. Encara n'hi ha d'altres, perquè les possibilitats d'interpretació de la crisi del nostre temps són moltes i ben diverses.

La meva tasca aquesta nit és fer algunes observacions sobre un aspecte parcial, tot i que essencial d'aquesta crisi general, la crisi de les comunitats humanes i les relacions comunitàries en el món contemporani. De fet, aquest aspecte particular del fenomen és també prou vast i complicat. Fins i tot hi ha gent que identifica una crisi amb una altra cosa, com veurem aviat, força comprensible. Esbrinar-ne una és també esbrinar l'altra.

Per seguir endavant em sembla que el millor que puc fer és començar les meves reflexions amb unes puntualitzacions esquemàtiques sobre la comunitat, i aclarir què és aquesta entitat social. Ho ampliaré amb una breu referència a la seva crisi en el món modern. A continuació, procuraré establir els límits d'aquesta crisi i detectar els esforços que fan els homes contra les seves destruccions, així com l'aparició d'unes possibilitats reals de construcció comunitària, és a dir, de creació d'una societat solidària, altruista, progressiva i civil. Això potser ens permetrà arribar a algunes conclusions interessants i, fins i tot, no mancades d'una certa confiança en el futur, i assolir també algun principi de proposta o solució.

Som tots, certament, a les reunions i seminaris de treball d'aquestes III Jornades Interdisciplinars, els qui, comunitàriament, haurem d'elaborar propostes, solucions i conclusions, com a resultat del nostre diàleg i de la nostra reflexió en comú. La meua funció ara es limita a plantejar algunes línies generals de la problemàtica amb la qual tots junts, i des de

cadascuna de les Àrees de treball, ens haurem d'enfrontar. Aquest és, doncs, el tarannà amb el qual us vull parlar.

2. Comunitats i associacions

Què és, doncs, la comunitat? La comunitat és aquella dimensió de la societat que confereix un sentit transcendent a la vida de l'home. M'explicaré.

En una societat, posem una societat complexa com és ara la societat moderna, homes, dones i nens, viuen en el si d'una xarxa de grups, institucions i relacions interhumanes de tot tipus, i totes juntes presenten una multiplicitat i varietat que ens podria deixar espantats si les volguéssim classificar d'una manera rigorosa i sistemàtica, i tinguéssim temps per fer-ho. De fet, la seva naturalesa canviant i dinàmica, i en molts casos, de signe múltiple i polivalent, fa la tasca difícil i potser no gaire útil. Malgrat tot, amb intencions purament analítiques, podem comprovar que la meravellosa, i fins i tot, misteriosa, varietat d'aquestes agrupacions i formacions es pot reduir a dos tipus fonamentals o essencials d'interrelació humana: la comunitària i l'associativa.

En efecte, molt sovint entrem en relació amb el nostre pròxim d'una manera directa, emocional, afectiva, primordial.

En aquests casos ens relacionem amb l'altre per raó de que ser ell o ella qui és: pare, germà, amic, amant, compatriota, camarada, company. Aquesta forma fonamental de sociabilitat diem que és comunitària, perquè inclou una comunitat o participació comú de vida. I els grups que es basen en ella són comunitats. Per altra banda, en diferents ocasions entrem en relació amb altres éssers humans mediatitzats per lleis, institucions, burocràcies, corporacions: llavors el pròxim és per nosaltres jutge, metge, policia, botiguer, carter, manyà. Aquesta altra forma de sociabilitat diem que és associativa i els grups humans que estan construïts sobre ella els anomenem associacions.

Així doncs, en tota societat avançada hi podem distingir, com ha fet tradicionalment la sociologia, dues formes diferents de grup o agrupació humana: la comunitat i l'associació. A la realitat social, naturalment, s'hi mesclen i s'interpenetren, i apareixen en tensió mútua. La comunitat es basa i rep la cohesió interna de la seva participació col·lectiva en les emocions primordials de lleialtat, amor i pertinença comú. (Això, com veurem, no exclou pas altres sentiments com l'odi, l'enveja, l'afany de poder.) La comunitat inclou grups tan petits com poden ser una família reduïda, una parella d'amants, un grup d'amics, i d'altres tan amplis i difosos, però tan poderosos i aglutinadors de la consciència col·lectiva, determinants de l'estructura social, com ara és la nació. Entremig d'aquests extrems trobem tribus, sectes i moviments socials de tot tipus. Per la seva part, l'associació radica en estructures socials formalitzades,

explícites, independents en certa manera dels individus que les formen. Així, la jubilació del gerent d'una sucursal bancària va seguida de la seva substitució per un altre gerent. En canvi, a les comunitats, l'home i la dona són insubstituïbles: la mort del pare o de l'amic no té remei possible.

Com deia fa un moment en definir les comunitats, són aquestes les entitats que donen un sentit a la vida humana. Encara més, és només al seu si on l'home pot assolir un sentit transcendent en aquest món. Els déus de l'home són sempre els déus de la tribu, els de la comunitat. La seva moral és, també, la de la vida quotidiana. Només ens podem realitzar com a adults responsables i conscients en la dimensió comunitària: és allí on habiten l'altruisme, la generositat, el patriotisme, la solidaritat humana, i també els nostres mites i concepcions ontològiques i còsmiques. En canvi, el món associatiu és el de la utilitat nua, del mercat de béns i de treball, de l'eficàcia, la productivitat, l'administració i divisió de les tasques segons criteris funcionals preestablerts. La comunitat es justifica per si mateixa, l'associació per l'eficiència dels seus resultats.

De fet, en una societat no sempre trobem comunitats per una part i associacions per l'altra, sinó que hi trobem col·lectivitats que presenten un doble aspecte, l'aspecte comunitari i l'associatiu. Així, la nació és la comunitat del poble, mentre que l'estat n'és l'associació, amb la seva administració de la vida pública i, sovint, interferència en la privada. Una església, com a associació, pot ser una organització internacional, amb el seu dret canònic, les seves jerarquies, les seves circumscripcions episcopals; en canvi l'església com a comunitat és, per als seus fidels, "el poble de Déu", i conté una "comunió de sants", és a dir, una comunitat mística. El socialisme convertit en un estat tecnoburocràtic és una associació; en canvi, el moviment socialista, amb les seves lluites, el seu idealisme, la seva fraternitat, és una comunitat. Un gran hospital modern, amb el seu tractament científic de la malaltia, l'administració del seu propi personal, les seves complexes jerarquies i serveis, i tots els seus aparells de tecnologia avançada, és essencialment associatiu; la relació entre el metge i el malalt, sobretot entre un metge de capçalera, de família, i el seu pacient, és, en canvi, essencialment comunitària.

3. L' ambivalència comunitària

He dit que la comunitat és la font de la moralitat i el marc adequat on l'home troba un sentit transcendent a la seva vida. Si la prenguéssim aïlladament, aquesta afirmació ens portaria a una idealització insostenible de la comunitat. De fet, només és certa si reconeixem, al mateix temps, la naturalesa essencialment ambivalent de tota comunitat.

La comunitat té dues vessants. Per una part, genera l'acollida i la identificació que necessita l'home i que, quan li falten, el fan solitari, neuròtic, agressiu. (Així, els desarrelats, la gent sense

comunitat, la busquen a qualsevol preu i a vegades la troben en succedanis perillosos: de la set de comunitat se'n pot nodrir el feixisme, el fanatisme sectari i fins i tot la innòcua demència dels esports multitudinaris.) Per altra part, la comunitat tendeix al localisme, al tribalisme, a la ignorància del món exterior i al menyspreu dels no iniciats. L'estigma, la discriminació i el prejudici social es coven a le comunitats més que en cap altre lloc. Les castes de l'Índia, que són essencialment comunitàries, estan plenes de sospita, desconfiança, temor i odi contra tot allò que no forma part de cadascuna d'elles. El mosaic de pobles del Pròxim Orient, amb els seus móns religiosament i política tancats, en guerra mútua, és un altre exemple.d'aquest costat fosc de la vida comunitària. I les societats occidentals, on sembla que els efectes beneficiosos de l'universalisme que genera el món associatiu amb la seva millor institució, la ciutadania política, haurien hagut d'erosionar i debilitar el particularisme petit i mesquí de moltes comunitats, no són lliures, ni de bon tros, del prejudici racial, de classe o de nació. L'ambivalència de les comunitats humanes és un fet, que cal assumir si volem reconstruir la vida social amb un retorn als valors comunitaris. La nostra tasca, a la llum d'aquesta ambivalència, ha de ser construir un món humà, universalista i altruista, l'estructura del qual posi un fre constant a la tendència particularista i clàssica de l'esperit comunitari. Tot seguit tornarem a aquesta qüestió, que és capital. Però abans aprofundim una mica en quin sentit existeix en el món contemporani una crisi de les comunitats i quines són les estructures socials que les han desplaçades o bé debilitades.

4. La corporativització del món.

El món modern és el món de les organitzacions.

És el món de les corporacions anònimes, jeràrquiques, especialitzades i funcionals. Hi trobem països, classes socials, col·lectivitats ètniques, amb tot tipus de comunitats naturals (famílies, llinatges, grups de barri i poble) o bé voluntàries (sectes, moviments socials, grups de reforma social). El tret característic d'aquest món, i sobretot, allò que el vertebrava, és la presència arreu de corporacions: exèrcits, universitats, xarxa de transports, el model industrial de producció, la comunicació tecnològica i la manipulació informàtica del coneixement, la banca, la sanitat pública, la policia...Tot això constitueix una impactant novetat en la història humana. Fins fa poc, l'ordre social es fonamentava sobre les desigualtats de propietat -les classes socials- i sobre la immensa força de la religió.

El creixement continu de l'estat modern durant els darrers dos segles, juntament amb el de la burocràcia i el dels serveis públics, combinat amb la gran expansió del capitalisme industrial, ha creat un món on les velles comunitats s'han anat fernt, en certa manera, supèrflues, o més ben dit, secundàries pel manteniment de l'ordre social de la modernitat. Per això, els qui es queixen, per exemple, de l'anomenada "crisi de la família" i proposen un retorn als antics valors i a les antigues pietats del poble, però sense abolir el capitalisme i el corporativisme de la vida

moderna, s'equivoquen de mig a mig. Mentre hi hagi un mercat de treball que faci innecessària l'economia tradicional -la família com a entitat de producció i consum- els fills es buscaran la feina fora de casa, del barri i fins i tot del país. Mentre els serveis de sanitat treguin els pacients de casa seva, les multinacionals destinin els seus treballadors cap als quatre punts de l'horitzó i l'educació estigui en mans d'un estat centralista i distant, no serà possible cap retorn al passat. De fet, la mateixa impossibilitat d'aquest retorn és, en un món tecnològic i subjecte a un canvi social profund i rapidíssim, la raó que ens ha de fer replantejar el futur de les comunitats en termes diferents dels tradicionals. El món d'ahir no tornarà mai més.

El gran èxit de les corporacions, és a dir, de les associacions formals i organitzades, és degut al seu tret fonamental, l'eficàcia.

Una corporació -una empresa capitalista, un ajuntament, una clínica, un cos de l'exèrcit- és la màquina més eficient imaginable per resoldre un conjunt de problemes concrets: augmentar la producció i acumular beneficis, administrar una gran urbs, curar els malalts d'un trastorn específic, envair un país i matar tantes persones com sigui possible. Tots sabem que hi ha empreses que van malament i arriben a fer fallida, ajuntaments corruptes i mal portats, clíniques que són un malson pels pacients, exèrcits que perden guerres o que són perillosos i paràsits del seu propi poble. Curiosament, tot això no invalida l'eficàcia d'aquestes institucions. Cap altre tipus d'organització humana podria millorar-les, com no sigui una de la mateixa espècie, però més? eficient.

Així doncs, aquestes institucions corporatives es justifiquen per la seva eficàcia (real o imaginària) i no pas per cap sanció religiosa, mística o transcendental. En aquest sentit estricte són amorals, i no dic precisament immorals, sinó que es troben a l'abast del poder per fer-les servir d'una o altra manera. És la seva disponibilitat, i els resultats que se n'obtenen, la raó que les fa necessàries en el món d'avui. L'especialització col·lectiva en el marc d'una corporació és el descobriment més gran de la història moderna: ha permès l'expansió d'escoles i universitats, la producció d'una relativa abundància per les classes populars, el benestar físic de la majoria i un munt de serveis públics moderns, des de la Creu Roja fins a Correus i Telègrafs. També ha permès els armaments nuclears, les càmeres de gas feixistes, els camps de concentració siberians i la manipulació de la gent amb propaganda comercial o política.

Com podeu veure, això que havia anomenat ambivalència de les comunitats troba el seu paral·lel en l'ambivalència de les associacions corporatives. Conseqüentment, de la mateixa manera que calia prevenir-vos contra tota idealització de la comunitat com a situació social de benaurança, fent èmfasi en la seva fase negativa, o més ben dit, en la possibilitat constant del seu desenvolupament negatiu, caldrà també subratllar l'aspecte beneficiós de les associacions. Moltes d'elles -si les circumstàncies són favorables- poden existir per a la major realització i llibertat dels éssers humans, per a la protecció de la intimitat i la vida privada, per al reforç de la

pluralitat ideològica i religiosa, i per a la potenciació de la justícia distributiva i social. Per tant, un plantejament mínimament realista del tema sempre ha de tenir en compte la doble ambivalència (comunitària i associativa) per poder establir un diagnòstic convincent de la societat d'avui i per contemplar amb esperança els reptes humanistes amb els quals s'enfronten els moviments socials i les comunitats del nostre temps.

El reconeixement de l'ambivalència de les associacions, i especialment de les grans corporacions modernes, no ens ha de permetre l'eclecticisme. Encara que algunes institucions corporatives -com tribunals de justícia, ministeris d'educació i sanitat- siguin beneficiosos per tothom (malgrat les seves imperfeccions) roman el fet que hi ha una excessiva corporativització del món social en molts camps i nivells. Així com un món exclusivament comunitari és primitiu i bàrbar, un món excessivament corporativitzat també és un món primitiu subjecte a una barbàrie: la de la impersonalitat, el desarrelament i la deshumanització.

Seria un error, davant la progressiva corporativització del món, reaccionar senzillament frenant-la, i com he dit abans, pitjor encara intentar un retorn a les comunitats antigues. Això no tan sols és impossible, sinó que moltes de les comunitats tradicionals són inherentment incapaces d'enfrontar-se amb les exigències de la modernitat sense deixar de ser com són.

Potser els decennis vinents deixaran un raconet per a la tradició. Poc lloc hi haurà, tanmateix, per al tradicionalisme com a ideologia, i gens ni mica per a la nostàlgia i reconstrucció d'allò que ja no es podrà construir mai més com abans. La situació és essencialment nova, i com a tal ens cal plantejar-la, amb totes les seves conseqüències.

5. Les comunitats, avui

Un cop fetes totes les diferències i excepcions, no hi ha dubte que, en gran mesura, existeix una crisi de tot allò comunitari, i sobretot del món comunitari tradicional, és a dir, del les comunitats naturals heretades: l'àmbit de la família, el lloc ancestral, la comunitat d'habitatge. És impossible negar que, en aquests terrenys, les relacions primordials entre els homes han estat soccavades i minades per les forces del corporativisme i la cultura tècnicament transmesa (els mass media) pel tractament utilitari del proïsme i, finalment, per la propagació d'una mania del plaer fàcil, hedonista.

No voldria ara passar revista a les maltractades comunitats tradicionals ni fer un inventari dels seus mals. D'això ja n'hem sentit a parlar prou. Sembla més interessant, ara per ara, reflexionar una mica sobre les respostes (en molts casos creadores) contra aquest soccavament i erosió. Al meu entendre, les amenaces que pesen sobre la vida comunitària tradicional han produït una reacció múltiple, en diversos fronts, cap a la reconstrucció comunitària. De fet, després del primer assalt a la comunitat (en forma de revolució burgesa, seguida de la revolució capitalista

industrial) hi ha una contracorrent comunitària complexa: des dels moviments reaccionaris anti-industrials i rurals que volien frenar el seu impuls, fins als primers moviments cap al comunisme utòpic, tots volien restaurar la comunitat. La pròpia paraula "comunisme" expressa la mateixa idea de llibertaris i socialistes de refer la comunitat perduda sota l'expansió capitalista, burgesa i industrial. Fins i tot les pitjors aberracions del nostre temps, plasmades sens dubte en el totalitarisme, volien refer -a la seva satànica manera- la comunitat somiada.

Dins d'aquesta reacció múltiple hi ha dues tendències de reviscolament comunitari que són interessants i significatives: d'una part, els moviments socials humanistes, innovadors i anti-corporatius; de l'altra, els esforços de reconstrucció volguda i conscient de la comunitat, en forma de petites comunitats voluntàries d'acció humanista. Aquestes dues tendències, naturalment, podem trobar-les juntes, fusionades i mútuament reforçades, però, per entendre'ns, podem descriure-les separadament.

Els moviments socials innovadors, humanistes i anticorporatius són un fruit ben característic del món industrial avançat i políticament pluralista (o relativament plural) d'avui dia. Les seves arrels s'enfonsen en els moviments progressistes d'antany, però no s'hi confonen, perquè una de les seves característiques és haver sorgit prenent distàncies, desmarcant-se dels grans moviments polítics hipotèticament progressistes, però esclerotitzats o massa compromesos amb el món conservador de l'estat benefactor, tecnoburocràtic i essencialment capitalista. Són moviments que han volgut lluitar contra la indigència cultural i la pobresa imaginativa dels ex-progressistes. Moviments que han volgut reintroduir l'aventura, la incertesa, l'anti-autoritarisme i la fraternitat en un univers que, per definició, exclou aquestes coses. L'ecologisme, el feminisme, la lluita contra la tortura política i la reconstrucció de la democràcia de base als barris i districtes urbans són exemples de moviments socials d'aquest tipus. Que a vegades estiguin subjectes a esdeveniments de poca duració, a la demagògia o a la manipulació és una altra història: l'existència d'aquests perills només evidencia les dificultats i trampes que amaga la nostra situació. Cap d'aquests moviments ha estat creat exclusivament (i encara menys explícitament) per refer una comunitat perduda. Tanmateix, el seu component comunitari és essencial. El trobem al si de tot moviment sindical clandestí anti-autoritari, en els anhels de les nacions oprimides, en la vida dels militants ecologistes o pacifistes. És part del seu subconscient: la pertinença i lleialtat al grup i a la seva causa és allò que els confereix altruisme, dignitat i, sobretot, transcendència. Tots aquests moviments busquen i refan vinculacions primordials, i en certa manera, religioses de solidaritat. Religioses, almenys, en el sentit de comunió amb els altres homes i amb la natura.

L'altre corrent de reconstrucció comunitària és el que trobem als grups voluntaris que s'han constituït arreu del món, de manera deliberada, per refer la vida social segons models alternatius als de la societat corporativa. N'hi ha gran varietat: des d'una efímera comuna, més o menys bohèmia i intranscendent, fins a les comunitats més sòlides, efectives i encertades.

Millor que deixem de banda, per ara, les primeres, els refugis adolescents o immadurs, més aviat un pretext per passar-s'ho bé i descobrir breument les delícies de l'angoixa existencial en bona companyia i poques complicacions. Si centrem la nostra atenció sobre les noves comunitats voluntàries, veurem que acostumen a ser de dues classes fonamentals: les comunitats globals de vida i les d'acció especialitzada. Ambdues semblen igualment importants. Les comunitats globals de vida han estat creades com a societats totals de dimensions reduïdes, en resposta crítica i rebuig a la civilització capitalista, tecnocràtica i burgesa. Tenen el seu origen en les primeres reaccions utòpiques contra aquesta civilització, i els seus antecedents a Europa són molt remots. Les que han tingut més èxit són aquelles que, d'una o altra manera, han sabut establir una relació de compromís mínim amb l'entorn econòmic i polític. Pensem en aquelles cooperatives de producció, consum i habitatge, com ara la internacionalment famosa de Mondragón al País Basc, que han aconseguit una solidesa envejable. Naturalment, el grau de compromís amb el context econòmic i polític provoca dificultats importants. Així, encara que els kibbutz israelians representen un dels esforços més notables en aquest sentit, el fet de plantar els seus kibbutz en terra políticament ocupada i pertanyent a un altre poble desvirtua i profana sense remei l'empenta moral original. La impossibilitat, tanmateix, d'una comunitat voluntària que escapi del tot a les forces polítiques de classe i de mercat no sempre invalida l'esforç per construir-la. En darrer terme, una societat sempre sorgeix d'una altra. Mai no s'ha donat el cas d'una situació posterior a un moment de profund canvi i transició que fos absolutament diferent de l'anterior. Tots els estudis de les revolucions modernes -incloses les més radicals- descobreixen continuïtats i permanències importants entre el món d'abans i després. Allò que és impossible d'abolir en el temps, tampoc pot ser abolit en l'espai. Les noves comunitats són condemnades a viure en el món que elles mateixes volen canviar i negar.

Al costat d'aquestes comunitats voluntàries generals -dotades d'una economia, escoles i serveis mèdics autogovernats- trobem aquelles que volen reconstruir relacions comunitàries en una esfera definida de l'activitat social. En general, es tracta de grups que volen rescatar de la societat corporativitzada una zona de les seves activitats, per posar-la en mans ciutadanes. La proliferació de ràdios i televisions locals i comarcals, al marge tant de les emissores oficials com de la publicitat comercial i política, representa un cert comunitarisme en el camp dels mass media i una recuperació de la cultura popular, independent de l'arrogància tecnocràtica i econòmica. L'esforç per crear comunitats de malalts i metges en hospitals, a part (però no necessàriament en contra) de la tecnologia mèdica moderna, n'és un altre exemple. En ambdós casos tenim una acceptació sensata de la civilització moderna, contra la qual seria absurd i infantil lluitar, i una recuperació comunitària dels espais que ens havia robat la corporativització. Els fracassos que puguin esdevenir -pensem en el fet de les molt democràtiques i participatives associacions de veïns catalanes al final del franquisme- no ens han de distreure de la importància capital que tenen aquestes tendències a la nostra vida col·lectiva.

6. Tasques futures de les noves comunitats

Els homes d'avui en dia, com assenyalava José L. Aranguren, han estat subjectes a un vast procés de des-identificació. Al seu torn, com a reacció, s'han endinsat pel camí de la re-identificació, sovint col·lectiva. L'anarquisme, el marxisme, el nacional-catolicisme, però també el feminisme i les subcultures marginals hedonistes, podrien ser enteses com a fenòmens d'identificació, segons Aranguren. De fet, tal com hem vist, el retorn a la comunitat és tornar a la identitat, una recuperació del sentit, perdut en un món que sembla no tenir-ne. Per demostrar-ho, la filosofia i l'art contemporanis cultiven la manca de sentit, és a dir, cerquen l'absurd i s'afanyen en la seva contemplació.

Molt sovint, la necessitat d'identificació comunitària és satisfeta ancorant en algun port amagat i reduït, a cobert de les tempestes de mar obert, i girant l'esquena a les misèries i bogeries dels altres. Em sembla que algunes sectes, més o menys orientalizants i contemplatives, que han anat sorgint una mica pertot arreu, responen a aquesta solució, la fugida narcisista dins el grup, l'abandonament de la responsabilitat social. La pràctica de la solidaritat egoista, és a dir, la solidaritat restringida al propi clan, no resol pas el problema de l'egoisme general que ha institucionalitzat la societat moderna.

La qüestió de la solidaritat es podrà resoldre si les noves comunitats s'obren al món que les envolta, si es legitimen pel seu servei als altres. Aquesta projecció externa és també l'única manera de neutralitzar la natural tendència de tot grup comunitari a captar tota l'atenció i les energies dels seus membres, o sigui, a tancar-se en el particularisme i la ignorància dels altres. Perquè tot això pugui tenir èxit mitjanament, les noves comunitats han de ser molt diferents de les antigues. La vella comunitat no voluntària, natural de naixement, no era formada necessàriament per homes i dones adults. Així, hi ha una certa infantilitat a la tribu, i encara més en l'horda (perillosa en aquest cas) que il·lustra l'exemple. En moltes comunitats naturals, la responsabilitat moral característica d'un adult, d'una persona madura i autora moral dels seus actes, s'esvaeix. De la mateixa manera que la culpa és del grup, i no de l'individu, el grup tampoc no és un centre de decisió ni d'iniciativa: és com un nen.

Devem moltíssim a la moderna civilització industrial individualista i als seus vells llaços amb la cultura grega i el cristianisme: la identificació de l'home individual com a ésser responsable i l'alliberament de la responsabilitat de la seva arrel tribal. El procés ha estat lent i penós. Així, no fa gaire, encara s'acusava els jueus col·lectivament de ser un "poble deïcida". I avui dia, a moltes societats, determinats grups ètnics i religiosos són exclosos i perseguits, víctimes d'un estigma col·lectiu irracional. Malgrat tot, en alguns racons del planeta, hem arribat a un punt on aquell aspecte beneficiós de la civilització associativa, burgesa i universalista, que he posat en relleu des de bon principi, ha donat algun resultat: la responsabilitat és de l'home individual, sempre.

Això significa que les comunitats voluntàries, que van sorgint en resposta als problemes i corrents de la nostra època, estan sovint formades per gent responsable, que alhora fugen de l'infantilisme de les comunitats tancades, simplement vivencials, i de la manca de responsabilitat, o sia, gent que reconstrueix el seu món comunitari sense les evasions del col·lectivisme.

Ser adult i responsable vol dir, abans que res, acceptar lúcidament els límits i les possibilitats, sempre restringides, de la nostra realitat. La maduresa inclou la sensatesa. Això forma part del "realisme existencial" que demana Alfredo Rubio per a qualsevol intervenció social, així com per a tota concepció de la vida humana. I la sensatesa no exclou pas la utopia. Si volem fer un "món millor" - per fer servir una expressió més ambigua del que sembla i una mica gastada- la cosa més efectiva és començar pel nostre entorn immediat. El pobre Càndid va arribar a la conclusió, al final de les seves vicissituds, que en aquesta vida és millor "cultivar-se el propi hortet". És la conclusió dels desil·lusionats i els "cremats". I evidentment, davant les catàstrofes i estralls crets per aquells que ens volen imposar fórmules de salvació generals, esquemes grandiosos de reforma total del món, la solució de l'heroi de Voltaire mereix molt respecte. Però aquestes dues solucions extremes contra l'hostil imperfecció i malignitat de la societat humana no són pas les úniques, ni són tampoc solucions: l'una deixa el món tal com el troba, i l'altra sacrifica els homes en nom d'una futura benaurança que no arriba mai. La tercera solució, la intervenció sobre l'entorn immediat del nostre hortet, em sembla la que té més possibilitats de produir alguns resultats satisfactoris.

Precisament aquesta és la forma d'actuació d'algunes comunitats voluntàries contemporànies. Són comunitats, grups de ciutadans lliurement reunits per a la resolució de problemes concrets: educatius, sanitaris, ecològics, econòmics, problemes que no els afecten exclusivament. Molt sovint, aquestes comunitats adultes voluntàries tenen les seves arrels en una fe sobrenatural o en una fe secular, o bé en les dues coses alhora. Jo no em sabria pronunciar ara sobre aquest aspecte de la qüestió, que ens portaria cap a un altre terreny, molt interessant, però que no podem iniciar aquí: el tema dels valors últims que impulsen tota acció comunitària. Perquè només les institucions utilitàries de la societat moderna poden funcionar sense cap altra justificació que la seva eficàcia instrumental.

Sembla que cal vetllar atentament per la prosperitat i multiplicació d'aquests grups espontanis d'intervenció humanista en una societat com la nostra, escindida en classes, penetrada per grans corporacions i grups tecnoburocràtics, que tota ella conspira contra l'autonomia del ciutadà i les seves iniciatives col·lectives al marge de la planificació o dels interessos empresarials o corporatius. Desitjar la prosperitat de les comunitats voluntàries no vol dir en cap cas que somiem en una societat estrictament comunitària, que hagi abolit del tot les institucions del món contemporani. Aquesta idea repon a una utopia molt simplista, i per tant,

molt popular avui dia: consisteix en imaginar una societat feta de comunes, sota el regnat de la fraternitat i d'una tecnologia casolana amb energies renovables. Mentre un somia tot això, la fam, les guerres i les malalties devasten grans parts del món. L'increment de la població destrueix allò de salvatge que quedava a la natura. Les armes nuclears proliferen i s'acumulen. Les maquinàries polítiques estatals esclafen els homes i els confinen en hospitals psiquiàtrics o camps de concentració.

És evident que les noves comunitats d'acció humanista no poden resoldre directament aquests enormes problemes ni presentar-se amb fórmules màgiques. En general, tot s'ha de dir, no ho fan pas. I és precisament aquest realisme, aquest desig de donar la mà als altres sense cridòria, per tal de cultivar tots junts el nostre hort comú, la raó que ens permet contemplar el nostre difícil món amb una certa esperança.